

УДК 37.013.46

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.89.4>**О. А. Заболотній**

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри природничо-математичних та загальноінженерних дисциплін
ВП Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»

РОЛЬ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА

У статті констатовано, що в сучасній науці існує проблема визначення сутності методології, про що свідчить відсутність загальноприйнятого визначення.

Виходячи з позиції, що вибір того чи іншого підходу повинен бути пов'язаний з розумінням сутності та змісту предмета дослідження, зокрема визначення та розробки педагогічних умов розвитку професійної культури майбутнього викладача – розглянуто сукупність методологічних підходів: компетентнісного і діяльнісного.

В даний час освіта реформується у відповідності з світовими тенденціями, відбувається подальший розвиток: пропонуються інший зміст, нові відносини, нова поведінка і нові підходи. В рамках нашого дослідження в якості нового підходу запропоновано компетентнісно-діяльнісний підхід.

Компетентнісний компонент розглянутого підходу передбачає, що процес становлення майбутнього фахівця центровано на розвиток і формування компетенцій – результати навчання представляють собою сукупність знань, умінь, навичок, здібностей застосовувати їх на практиці і визначають професійну готовність до успішної діяльності. Сучасні тенденції освіти вносять зміни у якісні характеристики фахівця з вищою освітою, а точніше – у визначення вимог до його підготовки, особистісних і професійних якостей.

Діяльнісний компонент компетентнісно-діяльнісного підходу пов'язаний з розумінням діяльності як основи, засоби і вирішальної умови розвитку особистості, як форми активного цілеспрямованого взаємодії людини з навколишнім світом. З точки зору психології, зміст освіти засвоюється не шляхом передачі інформації людині, а в процесі його власної активної, спрямованої діяльності. Відтак впливає важливий наслідок для системи вищої освіти: узагальненим результатом професійної освіти повинна стати готовність випускника до соціальної, професійної діяльності, бо тільки через власну активну діяльність людина здатна розвиватися.

Ключові слова: освіта, методологічні підходи, професійна культура викладача, компетентнісно-діяльнісний підхід.

Постановка проблеми. В даний час в наукових дослідженнях спостерігається дискусія щодо методологічних підходів пошуку наукового знання в педагогіці. Методологічні підходи виступають в якості базових напрямків в дослідженнях по розвитку професійної культури викладача, тим самим орієнтуючи дослідників на певну концептуальну базу, оскільки методологія втілюється в організації та регуляції всіх видів людської діяльності, не тільки наукової, але і технічної, педагогічної, політичної, управлінської, естетичної та ін.

Методологія завжди була неявно представлена в практичних відносинах людей з об'єктивним світом. Важливу роль в її виокремленні в спеціальну область раціонального пізнання зіграло навчання спочатку включенням в працю, а потім виокремлення суто розумових операцій – їх послідовності, вибору найбільш ефективного шляху досягнення мети. З успіхами виробництва, техніки, культури в цілому методологія стала предметом філософської рефлексії і фіксується як система соціально апробованих принципів і правил пізнання і дії в їх співвідношеннями з властивостями і законами об'єктивної дійсності.

Отже, вищезазначене дозволило нам резюмувати наступне: предмет методології педагогіки загалом представлений як процес наукового пізнання педагогічних явищ і його результату – системи педагогічних знань (встановлення та опис нових педагогічних фактів; розкриття змісту нових понять, що відображають раніше невивчені явища, виявлення нових суттєвих ознак, відомих наукових понять, виявлення нових способів діяльності; обґрунтування концепцій, теорій).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання про спеціальну методологію педагогіки вивчалися в дослідженнях І. А. Зязюна, Л. В. Крамуценко, І. Ф. Кривонос [12]; М. О. Пічкур [13]; Т. М. Сорочан [15]; О. Л. Тульської [16]; А. Цимбалару [17].

На рубежі ХХ–ХХІ століть розробляються наступні аспекти методологічних проблем: понятійно-термінологічний апарат; практична значущість методології; вивчення законів і закономірностей педагогічного процесу і розкриття їх сутності; формування методологічної культури.

На думку українських вчених П. Г. Лузана І. В. Сопівник, С. В. Виговської, сьогодні поняття

методологія вживається в декількох значеннях: 1) вчення про методи дослідження; 2) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в певній науці; 3) загальні положення, що лежать в основі дослідження тих чи інших проблем; 4) система принципів і способів організації теоретичної і практичної (пізнавальної) діяльності, а також наука про цю систему [10].

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що спостерігається тенденція до прагнення обмеження методології наступним розумінням: як вчення про метод, тісно пов'язаного з філософією, теорією пізнання, діалектикою. Так, в структурі методологічного знання Ю. І. Палеха виділив 4 рівня: філософський (загальні принципи пізнання і категоріальний лад науки в цілому); загальнонауковий (теоретичні концепції, що застосовуються до всіх або до більшості наукових дисциплін); конкретно-науковий (сукупність методів, принципів дослідження і процедур, що застосовуються в тій чи іншій спеціальній науковій дисципліні) і технологічний (методика і техніка дослідження, тобто набір процедур, що забезпечують отримання достовірного емпіричного матеріалу і його первинну обробку, після якої він може включитися в масив наукового знання) [11].

Мета статті. Головною метою є дослідити методологічні підходи, оцінити їх з точки зору перспективності і можливості використання як інструментарію при вивченні предмета нашого дослідження, розкрити теоретико-методологічні засади розвитку професійної культури викладача, наголосити на важливості осучаснення методологічних підходів щодо пошуку наукового знання в педагогіці.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з цього, головне призначення методології – служити орієнтиром при організації досліджуваного процесу, формувати стратегію пошуку по досягненню предмета дослідження.

Розглянемо наступне ключове поняття «підхід». Розуміння цього поняття в даний час також настільки багатогранне, що слід більш конкретно визначити, в якому значенні вжити дане поняття. Наведемо деякі визначення:

– підхід – сукупність прийомів, способів (у впливі на кого-небудь, у вивченні чого-небудь, у веденні справи і т.п. [6];

– підхід – це методологічна орієнтація вчителя або керівника, що спонукає до використання певної характерної сукупності взаємопов'язаних ідей, понять і способів педагогічної діяльності [4];

– підхід – це світоглядна категорія, в якій відображаються соціальні установки суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості [7];

– дослідницький підхід може виступати в двох значеннях. У першому значенні підхід розглядається як деякий вихідний принцип, вихідна пози-

ція, основне положення або переконання дослідника. У другому значенні дослідницький підхід розглядається як напрямок вивчення предмета дослідження. Підходи цього роду мають загальнонаукове значення, застосовні до досліджень в будь-якій науці. Ці підходи класифікуються за парним категоріям діалектики, що відображає полярні сторони, напрямки процесу дослідження: зміст і форма, історичне і логічне, якість і кількість, явище і сутність і т.д. [1].

Узагальнивши наявний досвід в розробці даного поняття, уточнюємо його як: підхід – це стратегія, яка визначає напрямок досліджуваного процесу.

Резюмуючи вищевикладене, вважаємо, що методологічний підхід – це стратегія, яка базується на основних положеннях відповідної теорії і визначає напрямки пошуку стосовно предмету дослідження.

Велика кількість існуючих підходів викликає труднощі відбору та використання методологічного підходу, які можна пояснити відсутністю єдиної типології. Так, В. В. Баркасі виділяє на загальнонауковому рівні – системний, діяльнісний, комплексний, аксіологічний, оптимізаційний, знаково-контекстний, синергетичний підходи [3]. До конкретно-наукового рівня автор відносить особистісний, технологічний, кваліметричний, професійно-особистісний та ін. Дослідник описує перспективи і можливості використання різних підходів як теоретико-методологічної стратегії підготовки майбутнього вчителя в області диференціації освіти, проте що є основою для запропонованої систематизації в дослідженні не вказує.

Діяльнісний підхід. Деяко абсолютизуючи роль діяльності, сутність даного підходу можна сформулювати так: «Особистість людини формується і проявляється тільки в діяльності». Вказуючи на здобутки українських вчених, відзначаємо роль В. А. Роменця. Він виходив з відмінностей зовнішньої і внутрішньої діяльності. Зовнішня (фізична) діяльність складається зі специфічних для людини дій з реальними предметами. Внутрішня (психічна) діяльність відбувається за допомогою розумових дій, де людина оперує з ідеальними моделями, образами предметів, уявленнями про предмети. Діяльність розглядається як засіб становлення і розвитку суб'єктності людини [14].

Компетентнісний підхід – це підхід до освітнього процесу на базі компетенцій. По суті, ключовою ланкою в проектуванні освітнього процесу тут визнається вираз результатів у формі компетенцій. Компетентнісний підхід орієнтований на досягнення певних результатів, набуття значущих компетенцій.

Серед найбільш значущих елементів компетентнісного підходу А.О. Вітченко виділяє:

1) ідеї загального і особистісного розвитку, сформульовані в контексті психолого-педагогічних концепцій розвиваючої і особистісно-орієнтованої освіти, що стали прообразом сучасних уявлень компетентнісного підходу;

2) категоріальна система цього підходу, в якій домінує два базових поняття – «компетенція» і «компетентність», при цьому перша з них «Включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів», а друга співвідноситься з «володінням, володінням людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї і предмету діяльності»;

3) новизна цілепокладання, яка проявляється в спробі визначити очікувані результати освітнього процесу через опис лише знань, умінь і навичок, а нових можливостей учня. Даний підхід привертає увагу тим, що він дозволяє в якості одного із засобів, вирішувати освітні проблеми в процесі входження в світовий освітній простір [8].

Особистісно-орієнтований підхід, на думку І. Д. Бега, означає, по-перше, створення сприятливого середовища для особистісного зростання учнів і вчителів, по-друге, методологічну орієнтацію в педагогічній діяльності, що дозволяє за допомогою опори на систему взаємопов'язаних понять, ідей і способів дій забезпечувати і підтримувати процеси самопізнання, самотворіння і самореалізації особистості дитини, розвитку її неповторної індивідуальності [5].

Системний підхід представляє загальнонаукову методологію і відображає загальний зв'язок і взаємозумовленість явищ і процесів навколишньої дійсності. Його сутність, як вказує Ю. О. Шабанова, полягає в тому, що він стає методологічною орієнтацією в діяльності, при якій об'єкт пізнання або перетворення розглядається як система. Система є впорядкована множина взаємопов'язаних компонентів, взаємодія яких сприяє розвитку особистості дитини в освітній установі. Системний підхід вимагає реалізації принципу засоби теорії, експерименту і практики [18].

Технологічний підхід передбачає точне інструментальне управління навчальним процесом і гарантоване досягнення поставлених навчальних цілей; сьогодні він активно розробляється вітчизняною педагогікою. Йому присвячені роботи В. П. Беспалько, Е. С. Полат, Г. К. Селевко, Л. Андерсон, Дж. Блок, Б. Блум, Т. Гілберт, Н. Гронлунд, Р. Мейджер, А. Ромішовські, Т. Сакамото і ін. Даний підхід відкриває нові можливості для концептуального і проектного освоєння різних областей і аспектів освітньої, педагогічної, соціальної дійсності.

При цьому важливо відзначити, що технологічний підхід до освітнього і педагогічного процесів можна вважати універсальним, він лише

доповнює наукові підходи педагогіки, психології, соціології, соціальної педагогіки, політології та ін. напрямків науки і практики.

Отже, короткий огляд свідчить, що кожен з представлених підходів має свої переваги і недоліки, свої можливості і обмеження, виявляється ефективним для вирішення одних завдань і неефективним для інших. Констатуємо, що найчастіше такі підходи оформлені в залежності від назви того системоутворюючого фактору, на який робиться наголос, тому дозволяють розглядати досліджуване педагогічне явище під певним кутом зору або в певному ракурсі.

Недостатність кожного окремого підходу для дослідження комплексу завдань, які ставляться при вивченні педагогічного явища, вимагає їх об'єднання, що цілком закономірно і співвідноситься з інтеграційними процесами, що відбуваються в педагогічній науці.

Таким чином, виходячи з позиції, що вибір того чи іншого підходу повинен бути пов'язаний з розумінням сутності та змісту предмета дослідження, зокрема визначення та розробки педагогічних умов розвитку професійної культури майбутнього викладача – ми спиралися на сукупність методологічних підходів: компетентнісного і діяльнісного.

В даний час освіта реформується у відповідності з світовими тенденціями, відбувається подальший розвиток: пропонуються інший зміст, нові відносини, нова поведінка і нові підходи. В рамках нашого дослідження в якості нового підходу запропонуємо **компетентнісно-діяльнісний підхід**. Розглянемо його компоненти.

Компетентнісний компонент розглянутого підходу передбачає, що процес становлення майбутнього фахівця центрований на розвиток і формування компетенцій – результати навчання представляють собою сукупність знань, умінь, навичок, здібностей застосовувати їх на практиці і визначають професійну готовність до успішної діяльності. Сучасні тенденції освіти вносять зміни в «портрет» фахівця з вищою освітою, а точніше – в визначення вимог до його підготовки, особистісних і професійних якостей.

Ідеї загального і особистісного розвитку, які сформульовані в контексті психолого-педагогічних концепцій розвиваючої і особистісно-орієнтованої освіти, стали прообразом сучасних уявлень компетентнісного підходу. Незважаючи на відмінності двох підходів, є істотні схожі ознаки, які об'єднують дані підходи:

- Філософська основа: антропологізм; гуманізм; діалектика; прагматизм.
- Центрування підходів на студентах, орієнтація на розвиток особистості.
- Наукові концепції розвитку і освоєння особистістю соціального досвіду: когнітивна теорія навчання; діяльнісна теорія; теорія розвиваючого

навчання; теорія інтеріоризації; поведінкова теорія навчання та ін..

– Тип управління цілісним педагогічним процесом: система малих груп та індивідуальна робота.

– Організаційні форми: академічна (індивідуальна, групова).

– Переважаючі засоби: вербальні та практичні.

– Переважаючі методи навчання: Традиційні та сучасні освітні технології.

Отже, аналіз показав, що зазначені підходи взаємопов'язані, причому особистісно-орієнтований підхід проявляється в межах компетентнісного підходу, конкретизує його, поглиблює і доповнює. Крім того, підходи мають деякі загальні характеристики, тобто в їх основі в тій чи іншій мірі трактуються одні і ті ж поняття. Таким чином, не применшуючи значущості особистісно-орієнтованого підходу, вважаємо, що даний підхід у вирішенні постійних завдань нашого дослідження дещо обмежений, у зв'язку з чим, ми використовуємо компетентнісний підхід, співвідносячи його з особистісно орієнтованим підходом і вказуючи при цьому на їх діалектичний зв'язок, завдяки якому можливо їх поєднання.

Діяльнісний компонент компетентнісно-діяльнісного підходу пов'язаний з розумінням діяльності як основи, засоби і вирішальної умови розвитку особистості, як форми активного цілеспрямованого взаємодії людини з навколишнім світом. З точки зору психології, зміст освіти засвоюється не шляхом передачі інформації людині, а в процесі його власної активної, спрямованої діяльності. З цього приводу Ануфрієнко О. А. зазначає, що із загальної психологічної теорії діяльності випливає важливий наслідок для системи вищої освіти: узагальненим результатом професійної освіти повинна стати готовність випускника до соціальної, професійної діяльності, бо тільки через власну активну діяльність людина здатна розвиватися [2].

Як зазначає Л. В. Засєкіна, основи діяльнісного підходу в психології заклав О. Н. Леонтьєв. Він виходив з відмінностей зовнішньої і внутрішньої діяльності. Перша складається зі специфічних для людини дій з реальними предметами, що здійснюються при рухах рук, ніг, пальців. Друга відбувається за допомогою розумових дій, де людина оперує з ідеальними моделями, образами предметів, уявленнями про предмети. Діяльність розглядається як засіб становлення і розвитку людини [9].

Присвячуючи цьому підходу свою роботу, Баркасі В. В. [3] розмірковує про те, що діяльнісний підхід не дає відповіді на питання, як залучати учнів в діяльність, щоб вона стимулювала активність особистості в цілому; діяльнісний підхід

абсолютизує, відриває діяльність від особистості, акцентуючи увагу на ціле покладанні особистості.

Таким чином, щоб подолати зазначені недоліки і посилити переваги, слід застосовувати сукупність, що об'єднує два підходи. У зв'язку з чим, об'єднавши два підходи, ми отримали змогу застосувати компетентнісно-діяльнісний підхід у розвитку професійної культури викладача.

Висновки і пропозиції. Отже, констатуємо, що компетентнісний підхід орієнтований перш за все на досягнення результатів, в якості яких виступають компетенції, а вектор діяльнісного підходу направлений до організації процесу формування, що набуває діяльнісний характер. Оволодіння компетенцією неможливо без набуття досвіду діяльності. Отже, компетенції та діяльність взаємопов'язані і взаємодоповнюють один одного.

Узагальнюючи вищевикладене, вважаємо, що компетентнісно-діяльнісний підхід як стратегія орієнтує:

- на формування культури викладача, що володіє компетенціями, що визначають її готовність до успішної педагогічної діяльності;

- на організацію такої діяльності, щоб її виконання сприяло розвитку професійної культури.

Отже, охарактеризована вище сукупність методологічних підходів має безпосереднє відношення до предмету нашого дослідження. Головна особливість виконаної нами роботи в тому, що, здійснюючи процес розвитку професійної культури майбутнього викладача, ми вибрали сукупність методологічних підходів, на базі яких відбувається вироблення положень, які спрямовані на вдосконалення в цілому професійної діяльності викладача у закладі вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Авксентьева Т.А. Формування моральної свідомості студентів вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07; Вінницький держ. пед. ун-т імені М. Коцюбинського. Тернопіль, 2005. – 198 с.
2. Ануфрієнко О.А. Формування професійно-педагогічної культури майбутніх юристів чинниками правової культури та правова філософія // Апостол свободи. Концепція свободи Бердяєва як основа розуміння свободи в сучасному українському суспільстві: Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Краснодар: КФ МАУП, 2005. – С. 6–13.
3. Баркасі В.В. Формування професійної компетентності в майбутніх вчителів іноземних мов: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Одеса, 2004. – 22 с.
4. Берека В.Є. Фахова підготовка магістрів з менеджменту освіти: теорія і методика: моно-

- графія / за ред. А. Й. Сиротенка. Хмельницький : ХГПА, 2008. 482 с.
5. Бех І.Д. Виховання особистості. / І.Д. Бех. К. : Либідь, 2008. – 848 с.
  6. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики: [монографія] / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін. ; під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
  7. Вакуленко В.М. Сутність і структура педагогічного професіоналізму // Проблеми сучасної педагогічної освіти : Педагогіка і психологія: зб.ст. К. : Пед. преса, 2002. Вип. 4. С. 66–73.
  8. Вітченко А.О., Вітченко А.Ю. Компетентнісний підхід у сучасній вищій освіті: освітня інновація чи реформаторський симулякр доби постмодерну? Вища школа. 2019. № 4 (177). С. 52–66.
  9. Засекіна Л.В. Психологія значення: відбиття діяльнісного підходу у когнітивній парадигмі. Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”. Тематичний випуск: “Сучасні дослідження когнітивної психології”, Вип. 12. Рр. 62–72.
  10. Лузан П.Г. Основи науково-педагогічних досліджень / П.Г. Лузан, І.В. Сопівник, С.В. Виговська. К.: Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2010. – 220 с.
  11. Палеха Ю. І. Ключі до успіху або організаційна та управлінська культури. К. : вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 2000. – 211 с.
  12. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; За ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., допов. і переробл. К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
  13. Пічкур М.О. Формування професійної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва: автореф. дис. канд. пед. наук 13.00.04; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. К., 2000. – 22 с.
  14. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / За ред. В.О. Татенка. К.: Либідь, 2006. С. 11–36.
  15. Сорочан Т.М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика. Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.
  16. Тульська О.Л. Критерії, показники та рівні сформованості професійної культури майбутніх екологів // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби. № 3. 2010. С. 20–25.
  17. Цимбалару А. Підготовка педагогів до проектування інноваційного освітнього простору школярів / А. Цимбалару // Нова педагогічна думка : наук. журнал. № 2 / Гол. ред. М.А. Віднічук. Рівне, 2010. С. 74–79.
  18. Шабанова Ю.О. Системний підхід у вищій школі: підруч. для студ. магістратури. М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2014. 120 с.

Zabolotnii O. The role of methodological approaches in the development of the teacher's professional culture

The article states that in modern science there is a problem of defining the essence of methodology, which is evidenced by the lack of a generally accepted definition.

Based on the position that the choice of one or another approach should be related to the understanding of the essence and content of the research subject, in particular, the definition and development of pedagogical conditions for the development of the professional culture of the future teacher – a set of methodological approaches: competence and activity is considered.

Currently, education is being reformed in accordance with world trends, further development is taking place: different content, new relationships, new behavior and new approaches are offered. As part of our research, a competence-activity approach is proposed as a new approach.

The competence component of the considered approach assumes that the process of becoming a future specialist is centered on the development and formation of competencies – the learning outcomes represent a set of knowledge, abilities, skills, and abilities to apply them in practice and determine professional readiness for successful activity. Modern trends in education introduce changes in the qualitative characteristics of a specialist with a higher education, and more precisely – in determining the requirements for his training, personal and professional qualities.

The active component of the competence-activity approach is related to the understanding of activity as the basis, means and decisive condition for the development of personality, as a form of active purposeful interaction of a person with the surrounding world. From the point of view of psychology, the content of education is learned not through the transmission of information to a person, but in the process of his own active, directed activity. An important consequence for the higher education system follows from this: the general result of professional education should be the graduate's readiness for social and professional activities, because a person is able to develop only through his own active activity.

Key words: *education, methodological approaches, teacher's professional culture, competence-activity approach.*